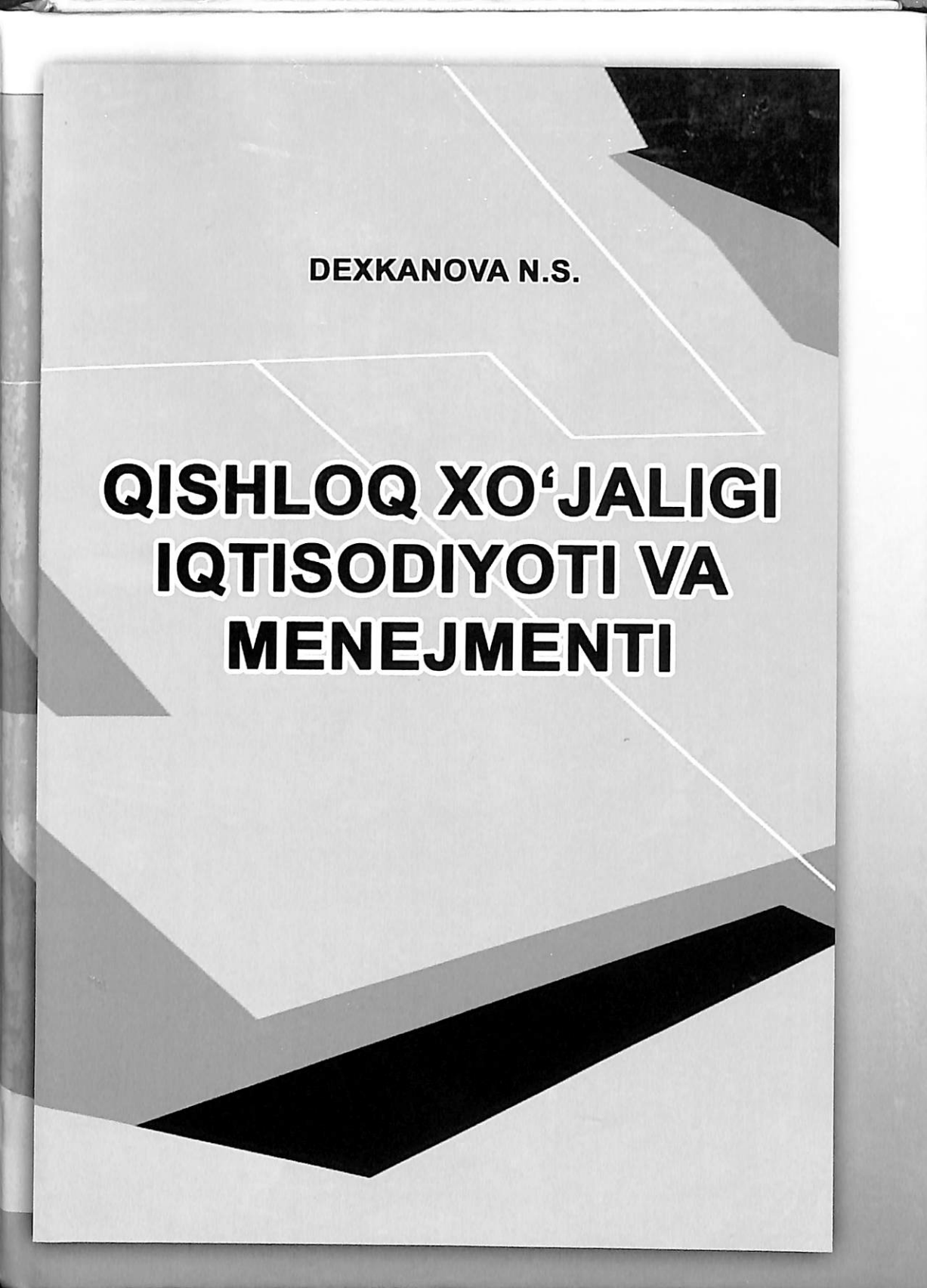

DEXKANOVA N.S.

**QISHLOQ XO'JALIGI
IQTISODIYOTI VA
MENEJMENTI**

DEXKANOVA N.S.

**QISHLOQ XO‘JALIGI
IQTISODIYOTI VA MENEJMENTI
DARSLIK**

TOSHKENT-2021

Darslikda "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti" fanining ilmiy-uslubiy asoslari, agrosanoat majmuasining mamlakat iqtisodiyotining ko'p tarmoqli tizimidagi o'rni, qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatining tashkiliy iqtisodiy asoslari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini bashorat qilish va rejalashtirish, qishloq xo'jaligi infratuzilmasi, er-suv resurslari, mehnat resurslari, mehnat bozori, qishloq xo'jaligining moddiy-texnika resurslari va ulardan foydalanish samaradorligi, qishloq xo'jaligida shartnomaviy munosabatlarni amalga oshirish asoslari, qishloq xo'jaligini rivojlantirishda investitsiyalar va ularning iqtisodiy mohiyati, dehqonchilik, chorvachilik tarmoqlari iqtisodiyoti va boshqaruvi, qishloq xo'jaligini intensivlashtirishning iqtisodiy asoslari, ijtimoiy ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish yo'llari, qishloq xo'jaligi yalpi va tovar mahsulotlarini kengaytirilgan taqror ishlab chiqarish, menejment qonunlari, tamoyillari, funksiyalari, menejmentda boshqaruv qarorlari, usullari, qishloq xo'jaligida axborot va kommunikatsiya va boshqa muhim masalalar yoritilgan.

«Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejment» darsligida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi va uning o'ziga xos xususiyatlari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida menejment faoliyati va uning usullari, boshqaruv uslublari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida iqtisodiy samaradorlik va uni oshirish yo'llari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida etishtirilgan mahsulot tannarxi va uni pasaytirish yo'llari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini intensivlashtirish yo'llari va omillari, dehqonchilik va chorvachilik iqtisodiyoti va boshqaruvi, boshqaruv tamoyillari, usullari, uslublari atroflicha yoritilgan bo'lib, zamonaviy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi talablariga to'la javob beradigan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirish va qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti muammolarini hal qilishga qodir bo'lgan malakali mutaxassislar tayyorlashda dasturiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Taqrizchilar:

Muxtorov A – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti instituti etakchi ilmiy xodimi, i.f.n.

Kushaev Z. – TDAU "Axborot texnologiyalari va matematika" kafedrası dotsenti, i.f.n.

Mundarija

Kirish	8
1-Bob. "QISHLOQ XO'JALIGI IQTISODIYOTI VA MENEJMENTI"	
FANINING PREDMETI, VAZIFALARI VA USLUBLARI	10
1.1. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti fanining predmeti va vazifalari	10
1.2. Qishloq xo'jaligining respublika iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati ..	12
1.3. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti fanining o'rganish usullari	15
Nazorat va muhokama uchun savollar:	16
2-Bob. AGROSANOAT MAJMUASINING MOXIYATI, TARKIBI VA VAZIFALARI	18
2.1. Agrosanoat majmuasining maqsadi, vazifalari va tarkibi	18
2.2. Agrosanoat majmuasi tarmoqlarining o'zaro ishlab chiqarish munosabatlari	23
2.3. Agrosanoat majmuasini mamlakatni oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni	26
2.4. O'zbekiston Respublikasi agrosanoat majmuasini boshqarish tizimi ..	27
Nazorat va muhokama uchun savollar:	29
3-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA ER RESURSLARIDAN FOYDALANISH	30
3.1. Er resurslarining qishloq xo'jaligidagi ahamiyati va xususiyatlari, ularning maydoni tarkibi	30
3.2. Erdan foydalanish samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar, ularni aniqlash tartibi	33
3.3. Erdan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari	36
3.4. Er monitoringi va davlat er kadastrı	37
Nazorat va muhokama uchun savollar:	39
4-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH	40
4.1. Suv resurslarining qishloq xo'jaligidagi ahamiyati va xususiyatlari, ularning maydoni tarkibi	40
4.2. Suvdan foydalanish samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar, ularni aniqlash tartibi	41
4.3. Suvdan foydalanish samaradorligi, uni oshirish yo'llari	47
Nazorat va muhokama uchun savollar:	51
5-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA MEHNAT RESURSLARI VA UNDA SAMARALI FOYDALANISH	52
5.1. Mehnat resurslari va mehnat unumdorligining qishloq xo'jaligidagi ahamiyati	52
5.2. Mehnat resurslaridan foydalanish va mehnat unumdorligi darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar, ularni aniqlash tartibi	54

5.3. Mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirish yo'llari	58
5.4. Qishloq xo'jaligida mehnat motivatsiyasi va xodimlarni moddiy rag'batlantirish	60
Nazorat va muhokama uchun savollar:	61
6-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA MODDIY-TEXNIK RESURLAR VA ULARDAN FOYDALANISH	62
6.1. Moddiy-texnika resurslari haqida tushuncha va ularni qishloq xo'jaligida o'ziga xos xususiyatlari	62
6.2. Moddiy-texnika resurslari darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar va ularni aniqlash tartibi	65
6.3. Asosiy va aylanma vositalardan samarali foydalanish yo'nalishlari	74
6.4. Innovatsiyaviy texnologiyalar va texnik vositalarni baholash va tahlil qilishning nazariy asoslari va uslubiy jihatlari	76
Nazorat va muhokama uchun savollar:	83
7-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA INFRATUZILMA VA UNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI	84
7.1. Qishloq xo'jaligida infratuzilmaning mohiyati va ahamiyati	84
7.2. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish, ijtimoiy infratuzilmasi va uni boshqarish	87
7.3. Bozor infratuzilmasi	91
Nazorat va muhokama uchun savollar:	93
8-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA INVESTITSIYA VA INNOVATSIYALARNING IQTISODIY MOHIYATI	94
8.1. Investitsiyalar haqida tushuncha, ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	94
8.2. Qishloq xo'jaligi korxonalari foydalanishi mumkin bo'lgan investitsiyalar manbalari	97
8.3. Innovatsiyaviy menejment	98
8.4. Innovatsiyaviy texnika, texnologiyalar va innovatsiyaviy boshqaruvni qishloq xo'jaligida ko'llashning samaradorligi	101
Nazorat va muhokama uchun savollar:	104
9-Bob. QISHLOQ XO'JALIGINI INTENSIVLASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI	105
9.1. Ishlab chiqarishni ekstensiv va intesiv rivojlantirishning mohiyati ..	105
9.2. Ishlab chiqarishni intensivlashtirishning ko'rsatkichlari	109
9.3. Intensivlashtirishning iqtisodiy samaradorligini uni oshirish yo'llari ..	111
Nazorat va muhokama uchun savollar:	114
10-Bob. QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARI FAOLIYATINI TASHKILIY ASOSLARI	116
10.1. Fermer xo'jaligi faoliyatini tashkil etish, rivojlantirish va boshqarish asoslari	116
10.2. Dehqon xo'jaligi faoliyatini tashkil etish, rivojlantirish va boshqarish	

asoslari	123
10.3. Agrofirma faoliyatini tashkil etish, rivojlantirish va boshqarish asoslari	129
Nazorat va muhokama uchun savollar:	135
11-Bob. KO'P TARMOQLI FERMER XO'JALIKLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH	136
Nazorat va muhokama uchun savollar:	141
12-Bob. ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARI VA MAHSULOT TANNARXI	142
12.1. Ishlab chiqarish xarajatlari tushunchasi va mahsulot tannarxi	142
12.2. Qishloq xo'jaligi maxsulotlari tannarxini rejalashtirish va hisoblash yo'llari	144
12.3. Mahsulot tannarxini pasaytirishning imkoniyatlari va omillari	148
Nazorat va muhokama uchun savollar:	150
13-Bob. QISHLOQ XO'JALIGI ISHLAB CHIQUARISHINI REJALASHTIRISH	151
13.1. Rejalashtirish haqida tushuncha	151
13.2. Qishloq xo'jaligi korxonasining biznes rejasi	154
Nazorat va muhokama uchun savollar:	158
14-Bob. QISHLOQ XO'JALIGI ISHLAB CHIQUARISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI	159
14.1. Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi	159
14.2. Ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlari	162
14.3. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining rentabelligi va foyda me'yori	166
14.4. Ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	171
Nazorat va muhokama uchun savollar:	174
15-Bob. O'SIMLIKCHILIK TARMOQLARI IQTISODIYOTI	175
15.1. Dehqonchilikning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati va uni o'rganish xususiyatlari	175
15.2. Dehqonchilikning asosiy tarmoqlari va ularning xususiyatlari	176
15.3. Dehqonchilik tarmoqlari ishlab chiqarish va agrotexnik tadbirlarning iqtisodiy samaradorligi	177
15.4. Donchilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	180
15.5. Paxtachilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	185
15.6. Sabzavotchilik, bog'dorchilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	187
Nazorat va muhokama uchun savollar:	191
16-Bob. CHORVACHILIK TARMOQLARI IQTISODIYOTI	192
16.1. Chorvachilikning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati va uni rivojlantirish asoslari	192
16.2. Chorvachilikning asosiy tarmoqlari va ularning xususiyatlari	194
16.3. Chorvachilik tarmoqlari ishlab chiqarishi va ularning iqtisodiy samaradorligi	198

16.4. Qoramolchilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	200
16.5. Qo'ychilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	205
16.6. Parrandachilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	206
16.7. Baliqchilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	208
16.8. Asalarichilik iqtisodiyoti va boshqaruvi	209
Nazorat va muhokama uchun savollar:	211
17-Bob. QISHLOQ XO'JALIGI YALPI VA TOVAR MAHSULOTLARI. KENGAYTIRILGAN ISHLAB CHIQARISH	212
17.1. Qishloq xo'jaligining yalpi va tovar mahsuloti haqida tushuncha, ularning ahamiyati	212
17.2. Qishloq xo'jaligida kengaytirilgan taqror ishlab chiqarish va uning manbalari	214
17.3. Qishloq xo'jaligining yalpi mahsuloti tarkibi	216
Nazorat va muhokama uchun savollar:	224
18-Bob. QISHLOQ XO'JALIK MENEJMENTNING NAZARIY ASOSLARI	225
18.1. Menejmentning ob'ekti va sub'ekti, ularning o'zaro aloqadorligi ..	225
18.2. Qishloq xo'jaligida menejmentning maqsadi, vazifalari va ularga qo'yiladigan asosiy talablar	226
18.3. Qishloq xo'jaligida menejment jarayonining mazmuni	230
Nazorat va muhokama uchun savollar:	231
19-Bob. MENEJMENT QONUNLARI VA TAMOYILLARI	233
19.1. Iqtisodiy qonunlarni bilish ahamiyati	233
19.2. Umumiy iqtisodiy va falsafiy qonunlar	234
19.3. Menejmentning asosiy tamoyillari	238
Nazorat va muhokama uchun savollar:	240
20-Bob. MENEJMENTNING ASOSIY FUNKSIYALARI	241
20.1. Menejment funksiyalarining mohiyati va mazmuni	241
20.2. Menejment funksiyalarining turkumlanishi	241
20.3. Menejmentning o'ziga xos funksiyalari	242
Nazorat va muhokama uchun savollar:	248
21-Bob. MENEJMENTDA BOSHQARUV QARORLARI	249
21.1. Qishloq xo'jaligida boshqaruv qarorlari va ularga qo'yiladigan talablar	249
21.2. Qishloq xo'jaligida boshqaruv qarorlari tasnifi	249
21.3. Qishloq xo'jaligida qarorni ishlab chiqish va uni qabul qilish	258
21.4. Qishloq xo'jaligida boshqaruv qarorlarining ijrosi va nazorati	262
Nazorat va muhokama uchun savollar:	264
22-Bob. MENEJMENTDA BOSHQARUV USULLARI	265
22.1. Qishloq xo'jaligida boshqaruv usullarining mazmuni va tushunchasi	265
22.2. Qishloq xo'jaligida boshqaruvning tashkiliy - ma'muriy usullari ..	266
22.3. Qishloq xo'jaligida boshqarishning iqtisodiy usullari	277

22.4. Qishloq xo'jaligida boshqarishning ijtimoiy-ruhiy usullari	282
Nazorat va muhokama uchun savollar:	286
23-Bob. MENEJMENT MADANIYATI VA USLUBI	287
23.1. Madaniyat va menedjment	287
23.2. Menejment madaniyatining asosiy unsurlari	288
23.3. Raxbarlik uslubi tushunchasi	290
Nazorat va muhokama uchun savollar:	291
24-Bob. QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI TAYYORLASH, SOTISH TIZIMINI BOSHQARISH	292
Nazorat va muhokama uchun savollar:	304
25-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA SHARTNOMAVIY MUNOSABATLAR	305
25.1. Shartnoma to'g'risida umumiy tushunchalar	305
25.2. Shartnomaviy munosabatlarni amalga oshirishning asoslari	305
25.3. Qishloq xo'jalik korxonalari bilan tuziladigan shartnomalar	308
25.4. Shartnomalarning bajarilishida tomonlarning javobgarligi va shartnomalar bajarilishini monitoringi	310
Nazorat va muhokama uchun savollar:	314
26-Bob. QISHLOQ XO'JALIGIDA TAVAKKALCHILIKNI BOSHQARISH	315
26.1. Tavakkalchilik va xavf turlari	315
26.2. Sug'urta bilan bog'liq bo'lmagan xavf turlari va ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish usullari	316
26.3. Tavakkalchilik turlari	317
Nazorat va muhokama uchun savollar:	333
27-Bob. MENEJMENTDA AXBOROT VA KOMMUNIKATSIYA	335
27.1. Axborot va axborotlar tizimi	335
27.2. Boshqarishda foydalaniladigan axborotlarga qo'yiladigan talablar	336
27.3. Kommunikatsiya	342
Nazorat va muhokama uchun savollar:	350
GLOSSARIY	351
FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	360

Kirish

Iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri qishloq xo'jaligini rivojlantirishdir. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish davrida qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatini boshqarish tizimini takomillashtirishning ahamiyati ortib bormoqda.

Ishlab chiqaruvchilarining tub maqsadi – moddiy resurslar, mehnat hamda mablag'ni oqilona, tejamli sarflab, xaridorgir, raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish, ularni iste'molchilarga vaqtida, sifatli qilib etkazib berish natijasida ko'proq foyda olishdir. Bu maqsadlarga erishishda "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti" fanini chuqur o'rganish zarur. Chunki qishloq xo'jaligi mutaxasislarining iqtisodiy va boshqaruv masalalariga tayyorgarlik darajasiga talab to'xtovsiz kuchayib boraveradi.

«Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fani tarmoqda amalga oshirilayotgan tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy munosabatlar majmuasining nazariy asoslarini, yo'nalishlarini va samaradorligini mavjud tadqiqot usullari yordamida o'rganish orqali talabalarda tarmoq iqtisodiyoti bo'yicha iqtisodiy mushohada qilish, uni rivojlantirishga oid muammolarni qo'yish, hal etish, ishlab chiqarishsamaradorligini oshirish, yo'nalishlarini belgilab berish, ishlab chiqarishni to'g'ri boshqarishni tashkil etish qobiliyatini shakllantirib, bozor iqtisodi talablariga javob bera oladigan agrar soha mutaxasislari va iqtisodchilarini tayyorlashga ko'maklashadi.

Qishloq xo'jaligi korxonalari o'z faoliyatlarini intensiv yo'nalishda tashkil etar ekanlar, ular albatta iqtisodiy samaradorlik, samara, tannarx, foyda, intensivlashtirish, kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, infratuzilma tushunchalarining mazmunini aniq bilishlari lozim va bu tushuncha ular faoliyatining maqsadi bilan bevosita bog'liq.

Mrzkur darslikda boshqaruv sub'ektining boshqaruv ob'ektiga maqsadli ta'sir o'tkazishining, boshqaruvchining o'zi boshqarayotgan ishlab chiqarish jamoasida qo'yilgan maqsadlarga erishishi uchun faoliyatini muvofiqlashtirishini ta'minlash usullari keltirilgan.

Menejment usullari vositasida iqtisodiy jarayonlarga va ishlab chiqarish qatnashchilariga moddiy, moliyaviy, energiya va mehnat resurslarini imkoni boricha kam sarf qilib, yuqori natijalarga erishish maqsadida ta'sir etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligi ko'p jihatdan

boshqaruv usullari mukammalligi va to'g'ri shakllanganligi bilan uzviy bog'liqdir.

Fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi kadrlar tayyorlash Milliy modelining muhim elementlari bo'lib hisoblanadi. Bu boradagi asosiy vazifalarni amalga oshirishda «Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» darsligida o'z ifodasini topgan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi va uning o'ziga xos xususiyatlari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida boshqaruv faoliyati va uning usullari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi iqtisodiy samaradorligini oshirish usullari, qishloq xo'jaligida etishtirilgan mahsulot tannarxi va uni pasaytirish yo'llari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini intensivlashtirish omillari, dehqonchilik va chorvachilik iqtisodiyoti, uni boshqaruvi masalalari ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida faoliyat yuritadigan bilimli mutaxasislarni tayyorlashda va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirishda qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti muammolarini echishda dasturiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Darslik bakalavrlar, magistrantlar, tadqiqotchilar, o'qituvchilar va rahbar xodimlarning foydalanishlari uchun mo'ljallangan.

Muallif darslikning mazmuni, tuzilishi yuzasidan bildirgan taklif, mulohaza va maslahatlarini va tanqidiy fiqrlarni bajonidil qabul qiladilar.

1-Bob. “QISHLOQ XO‘JALIGI IQTISODIYOTI VA MENEJMENTI” FANINING PREDMETI, VAZIFALARI VA USLUBLARI

1.1. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti fanining predmeti va vazifalari

Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini rivojlanishi qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish munosabatlarining ilmiy asoslarini yaratishni talab etadi. Qishloq xo‘jaligi sohasida ilmiy izlanishlar maqsad taraqqiyot qonuniyatlari, qoida va yo‘nalishlarini aniqlab berishga qaratilgan.

Ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarini ilmiy asoslarini yaratish qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlarini ilmiy asoslarini yaratish qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi.

Qishloq xo‘jaligida talabga javob beradigan quyidagi huquqiy, tashkiliy iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar tizimi yaratildi, ya‘ni:

- mulkchilikning turli shakllari barpo etilishi, natijasida erkin mulkiy munosabatlar vujudga keldi, tadbirkorlikning har xil turlarini yaratish, ularni rivojlantirish yo‘llari izlanmoqmoqda, er-suv islohotlari amalga oshirilmoqda;

- tarmoqning cheklangan ishlab chiqarish resurslari (er-suv, kapital, mehnat, tadbirkorlik qobiliyati)dan samarali foydalanish, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotish, daromad, foyda va ularning taqsimlanishi, investitsiyalarni jalb etish, ulardan samarali foydalanish, tarmoq ishlab chiqarishini maqsadga muvofiq joylashtirish, ixtisoslashtirish hamda agrosanoat integratsiyasini xalqaro munosabatlar asosida tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy munosabatlar tizimi yaratilib, ular takomillashtirilmoqda,.

Yuqorida ta‘kidlangan iqtisodiy munosabatlar tizimini yaratishda xalqimiz hamda qishloq xo‘jaligining o‘ziga xos xususiyatlarini e‘tiborga olgan holda tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy qonunlar, iqtisodiy kategoriyalar talablaridan oqilona foydalanish taqozo etiladi.

Qishloq xo‘jaligining barqaror iqtisodiy asosini, takror ishlab chiqarish jarayonini rivojlantirishni ta‘minlaydigan iqtisodiy munosabatlar tizimini yaratish, ularni hayotga joriy etish masalalarini,

yo‘llarini o‘rganish, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini ilmiy me‘yorlar doirasida boshqarish va boshqarishni tashkil etish «Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fanining predmeti hisoblanadi.

Qishloq xo‘jaligi korxonalarini boshqarish tizimi:

- boshqarilayotgan ob‘ektlar holati haqida axborot olish va tahlil qilish;

- boshqarish bo‘yicha qarorlar qabul qilish;

- ob‘ektlarga boshqaruv ta‘sirilarini o‘tkazish;

- ob‘ektlarning yangi holati haqida axborot olish va tahlil qilishdan iborat.

Ishlab chiqarish samaradorligi ko‘p jihatdan menejment usullari mukammalligi va to‘g‘ri shakllanganligi bilan uzviy bog‘liqdir. Menejment usullari bu – boshqaruv sub‘ektining boshqaruv ob‘ektiga maqsadli yo‘naltirilgan ta‘sir o‘tkazishning usullari bo‘lib, ya‘ni uning vazifasi boshqaruvning ishlab chiqarish jamoasi oldiga qo‘yilgan maqsadlarni muvofiqlashtirishni ta‘minlashdan iboratdir.

«Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fanining maqsadi

- qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida cheklangan er-suv, mehnat resurslari, investitsiyalar va ulardan tadbirkorlik bilan samarali foydalanishni;

- qishloq xo‘jaligining respublika iqtisodiyotidagi o‘rni va ahamiyatini;

- agrar-iqtisodiy islohotlar, ularni rivojlantirish yo‘llarini;

- qishloq xo‘jaligida faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar, ularning ishlab chiqarish samaradorligi va ular faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini;

- boshqa masalalarni o‘rganish.

«Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fanining vazifalari:

- ilg‘or qishloq xo‘jalik korxonalarining erishgan yutuqlarini chuqur o‘rganish va ularni boshqa xo‘jaliklarga joriy qilish uchun tavsiya etish ;

- ekin maydonlari birligi hisobiga ko‘proq va arzonroq mahsulot etishtirish uchun keengaytirilgan takror ishlab chiqarishni joriy qilish imkoniyatini yaratish uchun iqtisodiy tadbirlar ishlab chiqishdan iborat.

1.2. Qishloq xo'jaligining respublika iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati

Qishloq xo'jaligining respublika iqtisodiyotida tutgan o'rni, ahamiyati quyidagilarda ifodalanadi:

- qishloq xo'jaligi aholini oziq-ovqat bilan ta'minlaydi, oziq-ovqat kishilarning ma'naviy hayoti va moddiy ishlab chiqarishining asosi hisoblanadi;

- qishloq xo'jaligi engil va oziq-ovqat sanoati uchun xom ashyo manbaidir. Bu tarmoqlarning mahsuloti ham bevosita aholi ehtiyojlarini qondirish uchun foydalaniladi. Qishloq xo'jaligining mavjud imkoniyatlardan foydalanish darajasi va samaradorligi sanoatning ayrim tarmoqlari ishlab chiqarish hajmini va samaradorligini aniqlaydi. To'qimachilik sanoatida barcha moddiy xarajatlarning 40 foizini, qand sanoatida – 70 foizini, sut va yog' mahsulotlarida 80 foizga yaqinini qishloq xo'jalik xom ashyosi tashkil qiladi. Hozirgi vaqtda mamlakatda aholi iste'moli fondining 3/4 qismi bevosita qishloq xo'jalik mahsulotidan yoki qishloq xo'jaligi xom ashyosidan ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotidan iborat;

- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi mamlakat og'ir sanoatining rivojlanish sur'atiga va darajasiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi yirik miqdorda ishlab chiqarish vositalarini iste'mol qilgani holda traktor, meliorativ va qishloq xo'jalik mashinasozligi, kimyo sanoati, ayniqsa mineral o'g'it ishlab chiqarishga faol ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligi mahsulotini ishlab chiqarishga ketadigan moddiy xarajatlarning asosiy qismini sanoat etkazib beradigan ishlab chiqarish vositalari (yoqilg'i-moylash materiallari, zahira qismlar, mineral o'g'it, omuxta em, asosiy vositalar amortizatsiyasi va boshqalar) tashkil qiladi;

- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishga mehnat resurslarini jalb qilish sifatida katta ahamiyatga ega, chunki bu tarmoqda faol xodimlarning 40 foizi faoliyat olib boradi. Qishloq xo'jaligi xodimlarning bir qismini boshqa tarmoqlarga o'tkazib, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ishchi kuchini takror ishlab chiqarishga katta hissa qo'shadi;

- qishloq xo'jaligining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni yana shu bilan aniqlanadiki, u umumxalq masalalarini hal qilish uchun zarur bo'lgan jamg'arishning muhim manbai hisoblanadi. Qishloq

xo'jaligida mamlakat xalq xo'jaligida tashkil topgan qo'shilgan qiymatning yuqori ulushi yaratiladi.

Respublikada bozor islohotlariga o'tishning tamoyillari asosida qishloq xo'jaligi rivojlanishida tub burilish yasaldi.

Qishloq xo'jaligida islohotlarni amalga oshirishning huquqiy va me'yoriy asoslari:

- O'zbekiston Respublikasining "Dehqon xo'jaligi to'g'risida" qonuni (yangi tahriri) 2021 yil;
- O'zbekiston Respublikasining "Ferma xo'jaligi to'g'risida" qonuni (yangi tahriri) 2004 yil;
- O'zbekiston Respublikasining "Davlat er kadastri to'g'risida" qonuni 1998 yil;
- O'zbekiston Respublikasining "Er kodeksi" 1998 yil;
- O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida" qonuni 1993 yil;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 – 2030 yillarga mo'ljallangan Strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5853-sonli Farmoni;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrdagi "Ferma, dehqon xo'jaliklari va tomorqa er egalari huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qishloq xo'jaligi ekin maydonlaridan samarali foydalanish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 5199 – son farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y.;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 14 martdagi PQ-4239-son "Meva-sabzavotchilik sohasida qishloq xo'jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 24 martdagi "Qishloq xo'jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo'nalishlari to'g'risida" gi PF-3226-sonli Farmoni;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 27 oktyabrdagi "2004-2006 yillarda ferma xo'jaliklarini rivojlantirish

Konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-3342-sonli Farmoni;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 8 noyabrdagi "2006 yilda qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkatlari)ni fermer xo'jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 215-sonli qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 23 mart "Shaxsiy yordamchi va dehqon-fermer xo'jaliklarida chorva mollarini ko'paytirish to'g'risida"gi Farmoni;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 yanvardagi "Meva sabzavotchilik va uzumchilik sohasini isloh qilish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 4 sentyabrdagi "Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish va majburiyatlar bajarilishi uchun tomonlarning javobgarligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 383-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 30 oktyabrdagi "2004-2006 yillarda fermer xo'jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 476-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 5 noyabrdagi "Qishloq xo'jaligida ijara munosabatlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 486-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 23 iyuldagi "Suv resurslarini boshqarishni tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida"gi qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 24 dekabrdagi "2005-2007 yillarda fermer xo'jaliklarini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 607-sonli qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 yanvardagi "Fermer xo'jaliklari va boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari er maydonlarini maqbullashtirish hamda qishloq xo'jaligi ekin erlaridan samarali foydalanishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 14-son qarori;

- "2006-2010 yillarda qoramolchilikni rivojlantirishni rag'batlantirish" dasturi;

- 2008 yil 6 oktyabrdagi «Fermer xo'jaliklari tasarrufidagi er uchastkalarini maqbullashtirish chora tadbirlari bo'yicha takliflar ishlab chiqish maqsadida maxsus komissiyani tashkil qilish to'g'risida»gi 3077 farmoyishi;

- 2008 yil 20 oktyabrdagi «Oziq ovqat ekinlari ekiladigan maydonlarni optimallashtirish va ularni etishtirishni ko'paytirish chora tadbirlari to'g'risida»gi 404 sonli Farmoni;

- «Iqtisodiyotni real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora tadbirlari dasturi to'g'risida»gi 4058 sonli Farmoni qishloq va suv xo'jaligi tizimidagi korxona va tashkilotlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi.

1.3. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti fanining o'rganish usullari

«Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fani o'zining maqsad va asosiy vazifalarini hal etishda barcha iqtisodiy munosabatlarni o'rganishda bir qator tadqiqot usullaridan foydalanadi.

Tahlil qilish – hodisaning har bir qismini alohida batafsil o'rganish, ular orasidagi bog'lanishlarni tadqiq qilish maqsadida ularni tarkibiy qismlarga ajratishdir. Tahlil qilish ilmiy bilishning eng asosiy va ko'p tarqalgan usullaridan biri hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi ishlab chiqarish tarmog'idagi chuqur jarayonlarni va xususiyatlarni ko'rsatib berishdan iboratdir.

Tahlil usuli – ilmiy o'rganish usuli bo'lib, bunda tadkikot ob'ekti xayolan ayrim bo'laklarga bo'linadi yoki ob'ektning belgi va xossalari ayrim o'rganish uchun ajratiladi. Tahlil ayrim elementlarning mohiyati va ular orasidagi bog'liqliqlarni aniqlashga imkon yaratadi.

Iqtisodiy-statistik uslub – o'rganilayotgan ob'ektlarning katta majmuasida, ishlab chiqarish omillarini o'rganish va ularning so'nggi natijasini aniqlashda qo'llaniladi. Notipik, ya'ni doimiy bo'lmagan holatlar, shart-sharoitlarni bartaraf qilishga imkon beradi.

Tajriba uslubi – bu uslub ishlab chiqarishni tashkil etishning usullari va yo'llariga iqtisodiy jihatdan baho berish bo'yicha tajribalar o'tkazish, korxona faoliyatining shart-sharoitlarini aniqlash, bu shart-sharoitlarning samaradorlikka ta'sirini aniqlashda qo'llaniladi. Tadqiqotlarning yuksak sifatli bo'lishiga imkon beradi.

Hisob-kitob, reja uslubi – bu uslub korxonada ishlab chiqarishni tashkil etishda ba'zi bir jihatlar yoki butun tizimni rivojlantirishning istiqbolli rejasini ishlab chiqishda qo'llaniladi. Maqsadga erishishning

Konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-3342-sonli Farmoni;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 8 noyabrdagi "2006 yilda qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkatlari)ni fermer xo'jaliklariga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 215-sonli qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 23 mart "Shaxsiy yordamchi va dehqon-fermer xo'jaliklarida chorva mollarini ko'paytirish to'g'risida"gi Farmoni;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 yanvardagi "Meva sabzavotchilik va uzumchilik sohasini isloh qilish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 4 sentyabrdagi "Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish va majburiyatlar bajarilishi uchun tomonlarning javobgarligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 383-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 30 oktyabrdagi "2004-2006 yillarda fermer xo'jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 476-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 5 noyabrdagi "Qishloq xo'jaligida ijara munosabatlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 486-sonli qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 23 iyuldagi "Suv resurslarini boshqarishni tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida"gi qarori;

- Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 24 dekabrdagi "2005-2007 yillarda fermer xo'jaliklarini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 607-sonli qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 yanvardagi "Fermer ho'jaliklari va boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari er maydonlarini maqbullashtirish hamda qishloq xo'jaligi ekin erlaridan samarali foydalanishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 14-son qarori;

- "2006-2010 yillarda qoramolchilikni rivojlantirishni rag'batlantirish" dasturi;

- 2008 yil 6 oktyabrdagi «Fermer xo'jaliklari tasarrufidagi er uchastkalarini maqbullashtirish chora tadbirlari bo'yicha takliflar ishlab chiqish maqsadida maxsus komissiyani tashkil qilish to'g'risida»gi 3077 farmoyishi;

- 2008 yil 20 oktyabrdagi «Oziq ovqat ekinlari ekiladigan maydonlarni optimallashtirish va ularni etishtirishni ko'paytirish chora tadbirlari to'g'risida»gi 404 sonli Farmoni;

- «Iqtisodiyotni real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora tadbirlari dasturi to'g'risida»gi 4058 sonli Farmoni qishloq va suv xo'jaligi tizimidagi korxona va tashkilotlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi.

1.3. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti fanining o'rganish usullari

«Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti» fani o'zining maqsad va asosiy vazifalarini hal etishda barcha iqtisodiy munosabatlarni o'rganishda bir qator tadqiqot usullaridan foydalanadi.

Tahlil qilish – hodisaning har bir qismini alohida batafsil o'rganish, ular orasidagi bog'lanishlarni tadqiq qilish maqsadida ularni tarkibiy qismlarga ajratishdir. Tahlil qilish ilmiy bilishning eng asosiy va ko'p tarqalgan usullaridan biri hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi ishlab chiqarish tarmog'idagi chuqur jarayonlarni va xususiyatlarni ko'rsatib berishdan iboratdir.

Tahlil usuli – ilmiy o'rganish usuli bo'lib, bunda tadkikot ob'ekti xayolan ayrim bo'laklarga bo'linadi yoki ob'ektning belgi va xossalari ayrim o'rganish uchun ajratiladi. Tahlil ayrim elementlarning mohiyati va ular orasidagi bog'liqliqlarni aniqlashga imkon yaratadi.

Iqtisodiy-statistik uslub – o'rganilayotgan ob'ektlarning katta majmuasida, ishlab chiqarish omillarini o'rganish va ularning so'nggi natijasini aniqlashda qo'llaniladi. Notipik, ya'ni doimiy bo'lmagan holatlar, shart-sharoitlarni bartaraf qilishga imkon beradi.

Tajriba uslubi – bu uslub ishlab chiqarishni tashkil etishning usullari va yo'llariga iqtisodiy jihatdan baho berish bo'yicha tajribalar o'tkazish, korxona faoliyatining shart-sharoitlarini aniqlash, bu shart-sharoitlarning samaradorlikka ta'sirini aniqlashda qo'llaniladi. Tadqiqotlarning yuksak sifatli bo'lishiga imkon beradi.

Hisob-kitob, reja uslubi – bu uslub korxonada ishlab chiqarishni tashkil etishda ba'zi bir jihatlar yoki butun tizimni rivojlantirishning istiqbolli rejasini ishlab chiqishda qo'llaniladi. Maqsadga erishishning

29. Qosimov M., Abdusamatov X., Islomov A., Xudoyberganov N. O'zbekistonda fermer xo'jaligini yuritish asoslari. Qo'llanma. MChJ. "Voris-nashriyot" T., 2007.
30. Qosimova D.S. Menejment nazariyasi: o'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2009. – 208 b.
31. Ronald D. Kay, William M. Edwards, Patricia A. Duffy. Farm management. Eighth edition. – USA: Texas and M Universitu, 2016. – 466 p.
32. Rustamova I.B. va boshqalar. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2015. – 174 b.
33. Samatov G'.A., Rustamova I.B., Sheripbayeva U.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. Darslik. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2012. – 346 b.
34. Samatov G'.A., Yodgorov J.Yo., Rustamova I.B. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tashkil etish. Darslik. – T.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2005 – 480 b.
35. Umrzoqov O'.P., Toshboev A.J., Rashidov J., Toshboev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. O'quv ko'llanma. – T.: "Iqtisod – moliya", 2008. – 268 b.
36. Umrzoqov O'.P., Toshboyev A.J., Toshboyev A.A. Fermer xo'jaligi iqtisodiyoti. O'quv ko'llanma. – T.: "Iqtisod – moliya", 2007. – 276 b.
37. Xusanov R.X. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar va agrar iqtisodiyot. – T.: "Yangi asr avlodi", 2004. – 213 b.
38. Yaxyoyev Q. Soliq qatortish nazariyasi va amaliyoti. – T.: 2003.
39. Zaynutdinov SH.N. va boshq. Menejment asoslari. Darslik. – T.: Moliya, 2001. – 212 b.
40. Zokirov O., Pardayev A. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik. – T.: O'AJBNT Markazi, 2003. – 456 b.
41. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. – М.: Дело, 2008. – 702 с.
42. Попов Н.А. Экономика сельского хозяйства. Учебное пособие. – Москва: "Инфра-М", 2013. – 400 с.
43. Шакиров Ф.К. ва бошқалар. Организация сельскохозяйственного производства – М.: Колос, 2003. – 504 с.

Internet saytlari

1. <http://www.stat.uz/> – O'zbekiston Respublikasi davlat statistika